

Nachlässe und KI im Archiv

Frühjahrstagung der Fachgruppe der Universitäts- und Wissenschaftsarchive
24.–25. dubna 2025, TU Wien

Ve dnech 24. a 25. dubna 2025 proběhlo ve Vídni jarní setkání pracovní skupiny rakouských univerzitních a vědeckých archivů. Pod názvem *Nachlässe und KI im Archiv* (Pozůstalosti a umělá inteligence v archivu) spojilo tradiční archivní témata s aktuálními technologickými výzvami. Program byl rozčleněn do několika panelů, které se věnovaly specifickým oblastem – od správy předarchivních a pozůstalostních fondů po využití umělé inteligence v archivní praxi.

První panel byl zaměřen na strategii pro správu osobních fondů – pozůstalostí. Nina Knieling z Universität Wien prezentovala komplexní institucionální přístup k řízenému přebírání a správě osobních fondů vědeckých pracovníků. Zdůraznila potřebu koordinace mezi jednotlivými organizačními složkami univerzity a poukázala na problematiku digitálních materiálů (e-maily, pracovní soubory), které často zůstávají opomenuty. Nově zaváděná strategie zahrnuje jednotné smluvní podmínky, přenos dat do centrálního registru (*Österreichischer Verbundkatalog für Nachlässe, Autographen und Handschriften*) i centralizovanou poradenskou službu pro jednotlivé instituty.

Sandra B. Weiss z archivu Wiener Wiesenthal Institut für Holocaust-Studien zdůraznila etickou a historickou dimenzi pozůstalostí osob aktivních v oblasti výzkumu šoa. Specifickou výzvou je především práce s osobními dokumenty, které často kombinují akademickou, občanskou a soukromou rovinu a vyžadují zvláštní kurátorský přístup. Důležitá je spolupráce s odbornou veřejností a přímými potomky.

Martin Krenn a Andrea Zarembo z Naturhistorisches Museum Wien představili fondy přírodovědců 19. a 20. století, uložené v archivu muzea. Zmínili specifika zpracování tzv. *Kryptonachlässe*, tedy fondů bez jasné identifikace původce. Příkladem dobré praxe je digitalizace korespondence zoologa Franze Steindachnera či tematické zpracování fondů botaniků s důrazem na taxonomii a vědeckou nomenklaturu.

Ve druhém panelu byly představeny úspěšné projekty, díky kterým je nyní možné prezentovat původně fyzické pozůstalosti v digitální podobě, mj. s využitím nástrojů umělé inteligence.

Kolegyně z archivu Universität für Angewandte Kunst Nadine Blaas a Bettina Buchendorfer představily výzkumný projekt zaměřený na zpracování rozsáhlé pozůstalosti průkopnice sociální architektury Margarete Schütte-Lihotzky. Díky podpoře programu *Kulturerbe Digital* je soubor zpracováván do databáze napojené na *Kulturpool* a *Europeana*. Zvláštní pozornost je věnována typologii dokumentů – vedle grafických návrhů a textů i audiovizuálním nosičům či trojrozměrným objektům.

Projekt *[Re]framing Colonial Infrastructures*, který realizují Julia Ametsreiter, Carla Camilleri a Lukas Scheibenpflug, se zaměřuje na digitální zpracování pozůstalosti Aloise Negrelliho, rakouského inženýra a realizátora Suezského průplavu. Archiv Technisches

Museum Wien vytváří digitální edice deníků a cestovních záznamů pomocí nástroje Transkribus, doplněné o tematické anotace a výklad z postkoloniální perspektivy. Významným výstupem bude open access portál a webová výstava.

Christine Rigler představila pilotní projekt na Universität Graz, který umožňuje vybraným akademikům dobrovolně vytvářet archivní soubory ze svých profesních e-mailů. Strategie archivace počítá s určením speciální složky v poštovním klientu, vytvoření metodiky pro zhodnocení archivní hodnoty e-mailů a jejich selektivní akvizici. Projekt klade důraz na právní aspekty, transparentnost a vyváženost mezi ochranou soukromí a veřejným zájmem.

Třetí panel byl věnován konkrétnímu nasazení nástrojů umělé inteligence při zpřístupňování archivních souborů.

Stefanie Bachmann z archivu Universität für Bodenkultur Wien shrnula poznatky z výzkumu spojeného s použitím nástroje WhisperX pro přepis historických AV-nahrávek. Ve spolupráci s Mediathekou a ORF byla ověřována přesnost přepisů, schopnost zachytit dialekty a rozpoznat specifické názvy. Výhodou je rychlost a otevřenost nástroje, nevýhodou časté „halucinace“ v transkripci a ztráta neverbálních informací.

Martin Fellner referoval o celoročním testování WhisperX na tisících nahrávek z archivu Technisches Museum Wien – Österreichische Mediathek. Prezentoval konkrétní výstupy, včetně analýz chyb (např. variability jmen a toponym) a poukázal na vhodnost nástroje pro orientační zpřístupnění obsahu, nikoliv pro lingvistickou nebo emocionální analýzu. Důraz byl kladen na potřebu lidské kontroly a etické zacházení s generovanými texty.

Wolfgang Göderle představil projekt DeepRead, realizovaný na Universität Graz, který se zaměřuje na zpracování tzv. schematismů – komplexních ročenek úředních a šlechtických struktur monarchie 18.–19. století. Využívá se kombinace moderních OCR nástrojů (Kraken, CoDETR) a jazykových modelů pro rozpoznávání entit a vztahů. Cílem je tvorba sémantického grafu a analytického rozhraní pro historický výzkum kariér a sítí.

V závěrečné přednášce nazvané *KI in Archiven: Do's und Dont-Do's* shrnul prof. Andreas Rauber, působící na Fakultät für Informatik, TU Wien, principy bezpečného a smysluplného nasazení AI v archivní oblasti. Zdůraznil nutnost plánování, testování, dokumentace a reprodukovatelnosti. Upozornil na etické limity, riziko halucinací a potřebu zachování lidského dohledu. AI nemá být magickým řešením, ale nástrojem pod kontrolou odborníků.

Setkání nabídlo vzácnou příležitost propojit dvě často oddělované oblasti – klasickou archivní práci s osobními fondy a pokročilé nástroje digitální analýzy. Byla formulována potřeba systematizace správy pozůstalostí napříč institucemi, prohloubení spolupráce mezi archivy a vědeckou komunitou, opatrného a transparentního nasazení AI nástrojů, etického a právního ukotvení nových postupů a v neposlední řadě sdílení zkušeností z vývoje open source řešení. Díky těmto závěrům se potvrdilo, že budoucnost archivnictví spočívá ve vyváženém propojení odbornosti, technologií a kulturní zodpovědnosti.

Kamila Mádrová

DOI: 10.14712/23365730.2025.23